

Arne Novák • Jaro v Čechách

Arne Novák

Jaro v Čechách

1901

Praha

F. J. Müller

1940

I.

Stuleny a zaklety neviditelně mlhavou tradicí mytu a rozmarem baroka do legendy gotických věží a dvorných madrigalů italských a španělských štítů, šumí koruny stromů Jeleního příkopu za opojných májových odpolední, plných nadějí a tušení, těžkou a melodickou píseň svého osudu. Do bílé a růžové hudby květů třešňových a křehkých kalíšků hrušní a jabloní plynou smutné a zádumčivé akordy

černavých jedlí a smrků vztyčených v koutě temném a opuštěném, a moudře a oddaně rytmický pohyb korun širokých ořechů zakončuje píseň onu refrainem slavným a vážným.

Neboť píseň stromů jest hluboké a nádherné poema filosofické, o jakém snili dávní mudrci: žijí v ní nejen forma a duše věcí, ale i mystická příčina a záhadná souvislost jich, žije v ní nejen svět tvarů a pohybů, které dávají obsah životu básníka a malíře, nýbrž i hluboce ukryté ideje tvorstva, jež hledali myslitelé za únavných dnů bez dobrotivých večerů a za rozpálených nocí bez útěšných jiter, žije v ní i kosmický smysl, jehož konečné poznání činilo smrt světců středověkých církví hodinou slavnostní a žádoucí. V hudbě stromů opakuje se eurytmicky, ve variacích kouzelných a složitých veliký vůdčí motiv života vůbec, motiv souvislosti jedince s půdou a domovem, spří-

znění s bratry živoucími i mrtvými, aniž by setřen a smyt byl život individuální, hrdinský a nespoutaný. Všech dvaatřicet větrů jest bratřími stromům a přáteli jejich větví, všechny barvy slunečního světla jsou milenkami stromů a není písně letící vzduchem, jež by nezachvěla vrcholkem stromů: podoben básníku impresionistovi, který žije všemi náladami dne, řeší strom umělecky ve vzduchu a světle problém svého života. Než kolik básníků vytrhuje se násilně z rodné půdy a prchá prostředí domoviny, aby mohli býti svými a žíti barvami a hudbou imprese, kolik přetíná kořeny tkvící v tradici a krvi předků, aby byly větve jejich volné a osvobozené? Naprosto cizí a neznámé jest přerušení to stromům a jejich písni: míza jejich, jež stoupá až k vrcholům opojeným náladou nádherného okamžiku, prýští z temných a živných hlubin země, odkudž brali otcové a dědové stromů život svůj již před

staletími: zdaž jest slavnějšího a zbožnějšího aktu životního než stálý ten návrat k matkám? A kdežto básník umírá osamělostí, nedoveda nalézt rukou, jež by s jeho rukama splynuly v pochopení, kdežto jemu se zdá, že bratří jeho rozhození jsou osudem do tak nekonečných dálek, aby nikdy se nesměli setkati, cítí strom něžně a tiše se svými druhy, věda, že teprve symfonie jejich zeleně znamená kouzlo lesa a sadu, věda, že teprve společná píseň jejich bratrství jest veliký zpěv života a umírání.

Zatím co šumí ty strofy hluboké a moudré do elegie šedivých říms a trpkého smutku rozpukaných soch a váz barokních na starých stavbách němě si stěžujících, že tvůrcové jejich nedovedli najíti tuto konejšivou jednotu života a neznali harmonie srdce a tradice, zatím co bílé květy padají jako tajené polibky na černé zdi, mísí se rytmus stromů s chorály osmnáctého věku, jež bělovlasí umělci milující Bacha

a Haydna hrají v svatovítské katedrále, ne aby přesvědčili Boha o sobě, nýbrž aby si uvědomili zas těžkými a patetickými symfoniemi, že dnes, kdy rozpadla se vznešená a majestátní království monarchů neobmezených a silných v moci a pohrdání, žije Jeden z nich, Jediný a Absolutní.

Staré ořechy rozumějí té hudbě a obdivují se jí, neboť i jejich široké koruny jsou naplněny vznešeností a slávou majestátu, ale třešňové větve, štíhlé a něžné, podobné rukám rozpiatým k objetí cítí jen cizotu a dráždivou bolest vzpomínky. Dotčeny dosud leptavým zklamáním, jež znovu a znovu lehalo do jejich prázdného náručí, když doufaly v mrazu a sněhu v příchod jara, nedovedou milovati smírné symfonie oddané úcty. Jejich květy sladce růžové vykoupeny jsou sterými vzdechy; neboť zdaž nepřichází jaro u nás teprve tehdy, když čekavše je sedmkrát a připravivše sedmkrát

marně duši svou pro jeho přijetí ztratili jsme všecku již důvěru?

Jedle a smrky v ztemnělém úkrytu nedoufaly a netěšily se marnou nadějí v příští jara, neboť tam, odkud přiletěla kdysi seménka jejich, na horách pomezských, není jara. Hluboká a zamlklá moře lesů, vlnících se přísně nad dědinami ubohými a pokornými, nad starostmi a bédami horalů tvrdých a bolestných, neznají květů a tančivé hudby ptáků. Do máje leží sněhy a ledy na strmých skalinách a úbočích porostlých borovicemi a vřesovím a pojednou přijde léto bez ženského kouzla a úskoku, jenž činí duši sensitivní. Kapradí a přesličky jsou květena toho kraje, jehož Bůh jest přísný a nemilosrdný, dávající lidu příliš málo chleba a příliš mnoho mozolů. Kostnatí horalé ostře řezaných rysů, vyklenutých čel a pronikavých očí nepoznají nikdy krásy života: celé jejich žití rozpiato jest mezi Bohem a rezným

chlebem. Bible, jediná kniha, již čítají, není jim knihou, ale silnou pavézou proti ďáblu, jenž přichází za nocí vysílených a mrazivých a ukazuje na tisíce balvany žulové nezoratelných strání slibuje, že promění všechny kameny v chléb, zřeknou-li se svého Boha. Duše toho lidu, jež nedoufá více, vidouc, že nejdražší jejich naděje v pomoc krále Marokánského a příchod Beránkův se nesplnily, žije v cévách borovic a jedlí, které rozřešily bolestnou a komplikovanou otázku jara v Čechách tím, že ji negovaly vůbec.

A přec do jejich skepticismu šumí dívčí květy třešňové, jež zalijí celou Prahu za májových nocí nekonečnou zátopou. Černá věž, podobná poslednímu výkřiku přemoženého rebela, zkropena jest květy a Vltava podobá se velikému bělostnému koberci komnaty svatební. Na starém židovském hřbitově kvetou keře do kabalistických snů, bělostné náhrobky

zadechnuty stříbrem měsíce oživují a nápisy
jich šeptají maximy rozplašené synagogy. Po-
jednou zvuk varhan rozplyne se nad Prahou,
u sv. Víta hraje píseň pokory kněz apostata.
S přesností kyvadla šlape mu jeho přívozník,
dürerovský kostlivec měchy, připoutav pře-
dem loďku zčernalou a vratkou k břehu vltav-
skému hluboko pod Černou věží. I do ní pa-
dají třešňové květy českého jara a vystylají ji.

II.

Hluboko pod meditacemi stromů a mladivostí zelení trávničků, jichž pampelišky podobají se vzácným zlatým mincím, které slunce rozhodilo chudé zemi do klína, zurčí neslyšitelně skorem přes kamení a mrtvé větvičky, odhozené stromy tak jako odhazujeme zbytečné vzpomínky na mrtvé přátele, nepatrná a skromná Brusnice, dávno již nelemovaná trpkým šarlatem oněch krvavých bobulí, jež

daly jí jméno. Malé děti se zatajeným dechem čítají o ní ve svých čítankách a tvoří si ilusi zářivou a malebnou a nedočkavě těší se na chvíli, aby poznaly říčku, jež jako ukolébavka zvonila do prvních dnů Hradčan, a přišedše po letech do Prahy jezdí lhostejně tramvajemi po nových železných i kamenných mostech přes Vltavu přemítající o sociálním bezpráví mostného a nepomyslí na Brusnici, do níž napadlo hnijící zlato zvadlého listí, aby ona sama zapadla do trouchnivějících pergamenových listů starých kronikářů. Romantičtí básníci, již cítili se cizinci v dnešní Praze, poněvadž příliš vroucně milovali Prahu, setkanou ze stříbrných pavučin mytů a legend, milovali ji však a dali zazvoniti jejímu skromnému toku ve svých verších. Co miluje básník než marnou a nicotnou krásu, s čím cítí více než s kulturou zdušenou než směla vykvést, s bohy, jimž nedostavěny chrámy, s oltáři, na nichž nebylo obětováno?

Tichý a téměř neslyšitelný akord Brusnice, jež šeptá do symfonie českého jara, jest akord českého pohanství. Nikdy nevzdal se národ rychleji a snadněji své víry, nikdy nepomenul kvapněji dávné tradice, aby vrhl se novému bohu v náruč. Přešli jsme pohanstvím jako procházíme krajinou pustou a neplodnou, nesklonivše se ani k půdě s otázkou, zda by jednou z ní vypučely květy. Kníže pražské odřeklo se pohanství z politiky, aby brzo vzdalo se z politiky řeckého křesťanství a zaměnilo je římským. Srdce, jež odhodilo staré bohy, bylo příliš lehké a povrchní, zacházelo s božstvy jako s údělnými knížetstvími. Když konečně rozmetalo všecky chrámy pohanské a rozbilo urny všech starých hrobů, pokoušelo se vzbuditi a zavolati božstva zpět: žádalať toho protibiskupská politika. Ale bozi se nevrátili.

Za heroických nocí sedávají na vyšehradské skále a hledí do Vltavy. Klidni, nikoliv bez

ironie. Svantovít se zálibou dívá se na titěrné lodičky, jejichž plavci modlí se vroucně k svatému Janu. Perun s povznešeným smíchem ukazuje časem na kapitolu vyšehradskou, jejíž dobří kanovníci vindikovali pro sebe spokojeně jediného básníka, který rozuměl bohům pohanským. Rozhořčeně žene se Bohu do tváře, Perun vzpomíná, čím kdysi vládl. Ale pražské jarní noci jsou veliká tichá elegie a bozi jsou příliš bohy, než aby ji rušili.

Za týchž nocí sama v své plavé kráse, podobna oživené písni květů a hudbě měsíce, s přísným klidem hledí Libuše dílu svému vstříc; resignace, jež leží na jejích neuspokojených rtech a v očích plných touhy a rozčarování, mluví o vnitřním vzrušení, neboť, ač Vyšehrad rozmetán, ač bozi, z jichž run věštila, zbaveni svých oltářů, ač dávno rozptýlena družina Libušina, žije ona, jediná, dále. Se-stoupivši kdysi od bohů v zemi panenskou a

svěží, chtěla obohatiti svou duši, rozepnouti její peruti do nekonečných dálek. Avšak země nedala jí nic a vzala jí to, co přinesla Libuše z oblaků: kouzelný poklad ilusí.

Neboť k čemu zpívati lidem písně plné touhy a síly, když lidé vždy zůstanou tupými, připoutáni k své hrudě a skývě?

Neboť k čemu zakládati jim města a stavěti hrady, když do nových měst a do nových tvrzí přivlekou vždy staré své bludy a bědy?

Neboť k čemu jim věštiti hvězdnatou budoucnost, když věštby dají si vykládati od arabských obchodníků, kupčících v zlatě a hedvábí?

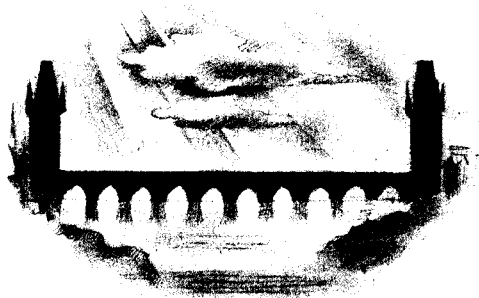
Neboť k čemu povznésti k sobě oráče na stolec knížecí, když on ve chvílích, kdy hvězdy padají do Vltavy, vytáhne svůj nůž a bude přikrajovati k svému chlebu svého sýra?

A vidouc, že zbytečné žít, odhodlala se Libuše vrátiti se zase k bohům. Ale dříve pro-

šla celou zemi, poslechla velký zpěv všech slapů házejících stříbro a opály, vdechla závratnou vůni všech květů, snila sladkými báchorkami všech hvozdů a legendami všech skal. Než, stoupajíc zvolna oblaky k bohům, tesknila více než kdy jindy, že týž člověk, kterého kdys tolik milovala, přišel jen nádheru onu porušit.

Její osud vrací se znovu a znovu: ženy smutně krásné, jež nemají bohů, k nimž by se uchýlily, a jež poznaly neméně bolestně, že život není než osudná ztráta ilusí, bloudí alespoň lesy a poslouchají jejich složité strofy tesané v heroických trochejích a opíjejí své subtilní duše všemi barvami a všemi vůněmi, aby zaplašily trpký zápach lidské bědy.

Když do otevřeného okna vane jim symfonie českého jara, slyší jasně v ní i akord Brusnice a rozumějí mu s povzdechem.

III.

V jarních nocích zastřených bledými oblaky a těžkým aromatem nedočkavě pukajících poupat, kdy vzdálené hvězdy chvějí se jako diamantové jehlice ve vlasech obrovské orientální modly ženského božstva, sní mrtvá gotika katedrály svatovítské němě a zádumčivě. Ale o polednách, za nichž zlato slunce jest rozestřeno po pilířích a rozlito hýřivě v svěžích korunách, za nichž vzduch melo-

dicky zvoní kovovými krovkami brouků a prchavými křídly motýlů, za nichž syté ticho padá do zvoníc mezi popel zvonů a do hrdel ptáků zmámených stoupající mízou stromů a tancem rozmařilých barev okvětních, rozezpívají se náhle všecky fiály, všecky kamenné listy akantů a břechtanů na vlysech, všecky růžice špičatých oken doby karlovské: neboť jejich chvíle se vrací.

Jako polohoch přijížděje do Čech, kde mluvili všickni vytrvale o dluzích a špatné stříbrné minci, kde hovory o malebné kráse země vyznívaly praktickým refrainem o zastavených hradech, kde na otázku po originálním střihu domácího kroje následovala odpověď o úpadku cechů, přinesl si Karel IV. z Francie, kde naučil se milovati slavnostní důstojnost bělovlasých štíhlých biskupů a rozmarné kouzlo princezek smějících se stříbrnými penízky, veliký sen: vyvolati v Če-

chách slunnou a zářivou náladu jarního poledne. Byla to sladká reminiscence na moudré vychovatele a dobré druhy, již mluvili neustále o novém jaru jednotlivce i národů, již metaforami Vergiliovými a Ovidiovými v ozdobných eklogách vítali zlatý věk, již rekonstruovali Imperium Romanum v periodách ocelového zvuku a klasického učlenění. Karel, jenž miloval jižní vína a jižní temperament, poslouchal ty deklamace tak rád jako tančivé strofy provençalských troubadourů, chápal vidinu svůdnou a klamavou: renaissance, ale nekořil se jí. Kultivoval svou individualitu jako oni, mluvíval často v intimních chvílích se svou duší, psal autobiografii: ale ta nevrcholila jako analogické práce renesančních současníků oslavou ohně Prometheova, Karel vsunul do ní legendy křestanské.

Cítil se synem Matky Církve oddaným a zbožným, blouznil o kouzlu ztemnělých chrá-

mů, měl chvíle mdloby a pokory, kdy vzpínal ruce po lemu roucha Madonina. Na ohnivé apotheosy helénského názoru životního odpovídal svým italským přátelům: „Zemřít krásně a důstojně lze pouze s krucifixem v ruce,“ nedbaje jejich epigramatického sarkasmu: „My nechceme krásně umírat, nýbrž krásně žít!“

Než jeho křesťanství nebylo víra umírání. Poznal, že katolicismus v Čechách nebyl dosud umělecky prožit, že příliš prosté a jasné románské chrámy, zbudované jeho dědy a pradědy, že stinné knihovny klášterů benediktinských a premonstrátských, favorisované zbožnými Přemyslovny, nejsou českým výrazem katolického kultu. Jal se vychovávat ke kráse a zbožnosti svůj lid, jehož řeč mu byla poněkud cizí, ale jehož oči prozrazovaly mu duši zrozenou pro vkus a aristokratickou něhu, jal se budit skryté půvaby Prahy a

snažil se znásobiti jejich působivost; počal shledávati staré legendy a přibližovati je opět srdci lidu.

Dětinsky se těšil, že našel mezi svými praotci zmužilého rytíře křesťanského, svatého Václava, jenž požívaje sám chleba nebeského, v noci roznášel nuzným chléb pozemský. Dal znovu zazpívati starý chorál, a když v chrámě, koncipovaném cizozemskými umělci, již tvrdili, že kamenné gotické růžice na českém slunci jinak rozkvétají, věřící zpívali s oddaností dítěte a vroucností ženy, strofu plnou lidového humoru, naklonil se jemně k svému přísnému sousedu a zahroziv prstem, řekl: „Vidíte, ta sloka patří také vám.“ Graciesní úklona osloveného potěšila císaře, jenž ve svém kancléři Janu ze Středy ctil muže učeného a svatého, rozumějícího nejen symbolům Písma, nýbrž i tajemstvím řeči vůbec. V chvílích, kdy osamotněl hlu-

bokomyslný kancléř mezi akty a kodexy, přemýšlel o řeči, jež by subtilitami svého výrazu odpovídala subtilitám nové doby, neboť pronikavý učenec a státník věřil v jednotu celé kultury. Skutečně v jeho studovně pochmurné a ztemnělé rostl nový jazyk svaté říše římské národa německého. Karel chvílemi odcizoval se svému druhu a rádci, jenž vždy radil císaři a nikdy králi, kategorická přímota a logická neústupnost důsledného Němce, jež panovník uctil i poškádlil propůjčením biskupství v ryze české Litomyšli, byly cizí jeho duchu.

Tím více miloval, bratrsky skoro, nepostradatelného Arnošta z Pardubic, o němž nebylo lze rozhodnouti, zda jest dokonalejším arcibiskupem či vzornějším kancléřem university. Arnošt býval pravidelně přísný a vážný jako jeho jméno a miloval pouze knihy a svaté otce, s nimiž hovořival dlouho do noci jako s živoucími přáteli, někdy však probudil se

v něm duch jeho strýce, nespoutaného diblíka a groteskního moralisty, jenž převlékl všechny pány, rytíře a zemany království českého do koží zvířecích a postavil je před krále. V těch okamžicích, kdy Arnošt upadal v náladu Smila Flašky, poslouchával jej nejen císař, ale i císařovna a koketní dvorní dámy, jež s úžasem se dozvídaly, že tento smíšek zná po paměti celou Zlatou legendu Jakuba de Voragine a že císař bez něho nedovede uskutečnit své dílo životní. Karel, velmi jemný znatel a ctitel formy, jenž volil sám drahocenné kameny, jimiž měly rozkvést kaple jemu nejdražší, jenž sám sestavil ceremoniel korunovace krále českého, boje se, aby některý barvitý detail nepřišel na zmar, jenž dlouho přemýšlel o graciezní formě klenotů korunovačních, miloval muže, pronikajícího k jádru problému. Polofrancouzský sen Karlův o jaře v Čechách naplňoval Arnošt životným obsahem.

Jaro přicházelo neslyšně, jako v plesových střevíčkách, neviditelně jako láska: ale všickni je tušili. Nemluvalo se více o dluzích a úpadku cechů, ale měšťané na Novém městě potkávali se a tázali se po nových růžicích v Arasově kružbě a po výsledku subtilní theologické hádky mladých magistrů. Na vlnitých kopcích na úpatí českého Středohoří rozkadeřila se lehce stínovaná zeleň vinné révy, slunce houpalo se jako obrovská broskev nad radostnými vinohrady a skákalo svévolně s pahrbků do Vltavy a z Vltavy na pole chvějící se předtuchou žní, jako se vlní těžké žluté hedvábí při dotyku jemné ruky. Lehkým a šťastným krokem kráčeli poutníci mimo a na tváři ležel jim úsměv nad českým jarem a radostná předtucha, že české víno bude jemnější a sladší než všecka vína cizí...

Ale píseň fiál a ladných svorníků, barevných oken a útlých pilířů nemá poslední

strofy. Jen když utichnou kamenné květy a architektonické zdobry, dotkne se Osud starobylého zvonku, jehož hlas jest zakřiknutý a bolestný; a jako refrain nedozpívané písně zavzlykne srdce zvonu třikrát do ticha hradního nádvoří: „Jaro v Čechách... Jaro v Čechách... Jaro v Čechách!“

IV.

V královské zahradě šlehají mezi sněhem kamelií plameny tulipánů z Tisíce a jedné noci, do dívčí něhy plaše modrých hyacintů hýří mámivý purpur plných karafiátů, stromy přenesené z orientu skládají své vějíře šelestivé a lesklé nad prostou básní rozvitých hlohů, a chvílemi rozezpívá se Jarošova studna romancí o princezně Italii, jak přitančila do Čech a našla mnoho milenců, kteří jí chtěli

ukázati celou svou zemi a trápili se a vzdychávali, že princezna dala se zamknouti na sedm zámků do zeleného Belvedere a dívala se tak dlouho na panoráma Prahy, až umřela krásou.

Romanci tu, padající do nové nádherné královské zahrady, poslouchával dlouho a rád hradčanský samotář a smutný snílek císař Rudolf II., jenž neměl přítele než tiché hvězdy za nocí a pohled na Prahu za večerů. Jeho španělská vlast, kde ženy objímaly Krista s paroxysmem vášně, kde básníci přistupovali k stolu Páně, než psali svá auto, kde malíři cítili stigmata světců, jež malovali, byla mu pouhou vidinou, jež příliš brzo prchla.

Nenáviděl Vídeň, kam chtěli jej zavléci, to město banálních a frivolních lidí, jež zpívalo posměšně písničky o sultánu a půlměsíci, jež chvastalo se stále, že chrání Evropu před Mohamedem, a nemělo více kultury než kolik

může dáti ustavičné hltání kávy, přinesené vysmíváním Turky. Hrozil se s děsem a nechutí celého národa a pokládal tuto raču silnou a důslednou, rostoucí a svalnatou za příčinu, že lidé vždy méně cítí s krásou a uměním. Tušil, že jednou po jeho smrti přijdou barbaři a zničí jeho umělecké sbírky a poklady, neboť neodpovídají ani jejich pastorské násobilce o mravním účelu života, ani jejich profesorsky rozumové moudrosti o zdokonalujícím se poznání, a hladil při té děsivé myšlence své kameje a plakety jako matka hladí vlasy dítěte, jež zítra půjde do světa tak ukrutného a nepřátelského.

Sláb a churav, s rukama něžnými a průsvitnými, se zrakem unaveným a předrážděným, bál se síly německého ducha, jež titánsky sahala k nebesům a chtěla poznati čistě intelektuálně a spekulativně podstatu všeho; a přece byl zvědav, zda mezi jeho Kelleye a

Güstenhöfery nezabloudí jednou ten nenasytný milenec poznání a odbojník Boha Doctor Universalis, Pyromanticus, Hydromanticus, Chiromanticus, Magus Joannes Faustus; leč Rudolf nechtěl se ho zeptati na causae finales ani na verbum mirificum, chtěl jen, aby mu vyvolal Helenu...

Jemný a subtilní se schopností pozorovati celý den v královské oboře červené javory dýchající podzimem do jara ostatní přírody a obdivovati se pasivně a němě po dlouhé týdny bílým liniím ňader svých milenek, stal se císařem německého národa. Pastoři byli tím slavnější, čím více nadávek metali s kazatelen, novely byly tím čtenější, čím hrubší výrazy je vyplňovaly, dramata byla tím oblíbenější, čím častěji padlo slovo „vapula“, domnělí básníci psali verše o ošklivém hmyzu s hnusnými detaily, a Luther, druhý prý Pavel, jenž přišed do Říma rozkřikl se svým selským

hlasem na uměleckého papeže, a jenž před božskou katedrálou, pro niž pracovali Michelangelo a Raffael, neměl jiného dojmu než ten, jenž nutil jej k recitování kapitoly Apokalypsy o nevěstce babylonské, ten Luther založil náboženství, vhodné právě pro sedláky a lancknechty. Luther byl Rudolfovi ničitelem krásné latiny Erasmovy, zuřivým obrazoborcem.

Znechucen celým tím divadlem přišel Rudolf do Prahy, jež, třeba její magistři hádali se o dogma transsubstanciace, byla vytouženým útlukem duše churavé a jemné. Její štíty a věže splývaly v obraz nezapomenutelný umdlenému zraku, její bizarní kouty a zachmuřená podloubí, její groteskně točité uličky a blahovolná náměstíčka denně obohacovaly duši, její zahrady měly zeleň hlubokou a utěšující. Rudolf vzpomínal na Holandsko a jeho rozmarnou malebnost a

počal experimentovati, dada přijíti nizozemským umělcům, již měli zmocniti toto kouzlo a zachytiti je věčně; dal vystavěti koketní pavilonky a kolorované paláce, aby nové barvy a linie docelily pitoreskní tu krásu. Obklopiv se řeckými mramorovými bohyněmi a španělským i italským ohněm obrazů, vypěstovav v královské zahradě orientální květy neznámých vůní a originálních tvarů, jež v českém vzduchu nabývaly zvláštní teskné delikatesy, zahrnuv přízní učence i šarlatány, dánské hvězdáře i vlašské kurtisány, poznal, že není půdy kulturnější než tato země, jež nezdušila jediného cizího půvabu, ale přidala tisíceré své plné severské touhy i jižní vášně.

S dobrým úsměvem poslouchal o bratrské pokorné víře v horských dědinách sroubených a pomalovaných štítů; a on, Lutherův nepřítel a důvěrník Tovaryšstva Ježíšova, říkal o těch dobrých a mírných sedlácích jen:

Blahoslavení pokorní...! Dal si vyprávěti o Husovi, ale nerozuměl mu úplně; nedovedl však potlačiti sympatií k ubledlému theologu, jenž čistý a dětský zemřel pro ideje anglického myslitele, vítaje v plamenech budoucnost... Divíval se, že důvěrníci jeho nedovedli pochopiti smutek nad zbožným učencem a profesorem Vysokého učení, jež zradili jeho stoupenci hlomozem zkrvavených sudlic a palcátů. Všickni tvrdili, že nikdy neporozumí té epopěji; leč on zavrtěl pouze hlavou a řekl: „Jest to tragedie. Vy umíte v Čechách tak krásně umírat!“

Myslival, že proto přišel do Prahy, a byl zarmoucen, když konec jeho života, pokořený a bolestný intrikami Vídně a svaté říše římské národa německého, vyzněl tak trpce. Ale nepřežil dlouho svého pádu: Praha, jejíž lidé jej opustili, zůstala přec tím nekonečně barevným pohledem, který usmiřuje s umíráním.

Květy z královské zahrady hodili mu do rakve. Neměli času pohřbíti jej s elegickým půvabem, ježž tolik miloval. S hněvem poznali, že umělé jaro Rudolfovo, ona kouzelně vzácná hra, provedená rukama uměleckýma, byla jen marností tohoto světa. „Vratte se k boží pravdě!“ zakřikli pastoři. „Krása jest nástrojem ďábla!“ zvolali magistři a licenciáti. Staroměstský orloj zastříknut byl krví; Jarošova fontána nezpívala více.

V.

Houpavá Čertovka kvete prchavými hrozny kaštanů a truchlými jehnědami topolů, zašedlé štíty koupají se v ní a černavé, deštěm a větrem ošlehané Madony zbožných výklenků ponořují do ní svá maličká Jezulátka. Husté haluze stromů vracejí Buquoioivu paláci jeho zeleň, a břechtany v předdvoří chrámu rytířů maltézských pnou se k slunci, které pohodlně usedá na masivní věže, ne-

pochoitelná románská torsa v souzvuuku XVIII. věku. Jedinou náladu má Kampa z jara: větve utichlých zahrad pnou se tam v přelámaných a znovu navinutých křivkách barokních fačad; kolorit mansardových střech s vtipnými arkýřky a rozmarnými okénky hraje si se zelenavou šedí zdí jako vrásčítá kůra starých kaštanů s tmavým krajkovím listí a haluzí.

Není graciesnějšího místa než alej na Velkopřevorském náměstí, kam chodívají smutní básníci za červnových jiter, aby našli pro své verše kouzelně prchavý lesk starých vzácných látek, kde povídavé a okoralé ba-bičky prodávají růžové pomeranče, chutnající poetům po ananasech. Ale jakmile mladí básníci najdou své štěstí a nechtějí více oblékati své strofy do rozpadajících se brokátů, nýbrž do lehkého satinu bluzu své milenky, přestanou kupovati ananasové oranže a milovati

kout, plný zádumčivě odměřené gracie českého baroka. Vždyť ty stlumené barvy a rafinované linie nejsou pro lidi šťastné.

Vytvořeny cizinci ve chvílích, kdy každým okamžikem hrozil nový útok válečný, pro šlechtice banální a bezvýznamné, obohativší se na účet rebelů a fisku, jsou krásnou lstí, jíž umělec klamal sebe a prchal před svou dobou plenu a požárů. Jindy zbudovány a dekorovány s minuciesními půvaby pro přísný řád protireformační od potomka starých kacířů, jenž pro umění zapomněl na víru a pro účinný detail architektonický na národnost, nemají ty chrámy zatmělé kadidlem a ty paláce rozjasněné mrtvými kráskami, bezprostřední upřímnosti.

Veškerá ta gracie, bezvadná a bravurní, jest úsměvný menuet v osvětleném zámku, pod nímž hltá černý mor tisíce obětí. A koketní napudrované dámy, upozorněny od skeptic-

kých kavalírů na trudnou tu okolnost, rovnají si jen mouches a otevrou veliké naivní oči a přivrou maličká ústa se slovy: „Snad by bylo lépe, abychom se vrhly v náručí moru?“ Jak bílé obláčky rostou řady tanečnic a kavalírů, řízené italským mistrem, a jejich vnadné úklony míhají se jako motýli nad celou zemí, zatím co krutý misionář a tvrdý inkvisiční komisař vytrhává poslední kořeny české tradice.

Kam vstoupí střevíček, vypučí květy. Na hřbitovech vzepnou se nádherné chrámy, v nichž na obrovských varhanách slaví umělci jásavými balety vzkříšení Páně, na popravištích rozkvetou mariánské sloupy, oblité stříbrnými oblaky jako bílými terči květů leknínových. Podobny svěžím a slavným vrchům spásy, vzednou se nad zakrvavenou Prahou dvě ohromné zelené kopule, ve francouzských parcích oprou se svůdně o te-

rakotové vázy unylé nymfy, na fačadách z růžových mramorů dvoří se Večer Jitřence. Mystická cesta do nebeského království plného hudby a purpuru, tance a zlata vede přes Karlův most a stanice spásy značeny jsou podivuhodnými sochami, jichž sensuální těla touží nedočkavě po spirituálním objetí Spasitelově.

I lid zapomene konečně svého bolestného srdce a ověncí sochy italských Madon růžemi z Růžového paloučku, v pění jabloňových květů pod stíny zamklých borů usměje se barokní kostelík, plavci uzří patero hvězd vznášejících se nad Vltavou a na poutnických místech dotkne se oblak věž ze slonové kosti. O svatém Janě zahoří Praha slováckými plamenky a chodskými koukoly, zamihnou se vzduchem něžné holubičky dívčích hlav vyšívané hedvábím a písněmi, vybledlé kameny svatováclavské kaple zalesknou se reflexem

rozpálených srdcí poutníků, a když o zdi katedrály, zatopené zlatem a únavnou štukaturou nových oltářů, láme se zase starý chorál

*„Nedej zahynouti
nám ni budoucím,
svatý Václave,
kníže náš!“*

vzpomínají přítomné děti s pohnutím na pohádku uschlého dědečka o Blanických rytířích, jimž svatý Václav na brněně pojedje v čele.

Svatá Luitgarda má zmučenou tvář české trpitelky, v Balkově svatém Xaveriu umírá bolest opuštěného Čecha, a loretánské zvonky zpívají stříbrně věrně tu starou baladu o jaře v Čechách.

V tiché nostické zahradě na Kampě zastíněn starými jasany, které zasypávají dukáty

jeho zažloutlé folianty, sedává elegantní starý abbé. Usmívá se trpce zbožnosti husitského lidu v barokních chrámech a v přísné své duši odsuzuje nemilosrdně on, kdysi novic Societatis Jesu, to podivné, „jesuitské jaro“. Jeho příznivci a přátelé reformují společnost a dělají lidi rozumějšími a lepšími: v chrámech prolamují kružbu oken a zazdívají zbytečně veliké portály a mění pak chrámy v špitály, v palácích dávají seškrabati neužitečné fresky, jež berou světlo, a zřizují tu pohodlná kasárna, sály, v nichž sníval tak nepraktický a neosvětlený Rudolf II., určují pro skladiště prachu a Jelení příkop humánně adaptují za hřiště ústavu idiotů. Ale abbé, jenž dovede býti skeptickým nejen vůči apokryfickému textu evangelia, uctívanému s vážností relikvie, ale i k projektům a plánům svých druhů, s nimiž se v jádře přece shoduje, podotýká s úsměvem: „Vidte, jest to lid podivný a bláhový,

jenž neměl nikdy smyslu pro užitečnost a rozumnost, a jenž dovedl spíše žít bez chleba než krásy!“

„Dojista, abbé Dobrovský,“ odpovídají osvícení mužové, „i Vy, jenž píšete gramatiku jeho mrtvého jazyka, chcete býti tak bláhový!“

„Nechtsi,“ dí štíhlý učenec, jehož tvář se vážní, „vím, že lid ten nemá budoucnost; ale vy dovolíte, pánové, abych v svých hodinách obdivoval se tragice země, na níž tolikráte rozpuklo se jaro, ale nikdy nedokvetlo!“

VI.

CHodívali jsme dlouhými alejemi tratí-
cími se v nerozřešitelných otázkách, poslou-
chali jsme sladké šumění květů a koloběh mízy
i chlorofylu v kmenech, odpovídali jsme na
písně řek a komentovali melancholické po-
chyby starých katedrál; jaro prchalo a zhasí-
nalo. Báli jsme se je zachytiti a nedůvěřovali
jsme ani svým slovům nedůstojným a vybled-
lým, ani svému srdci vyprahlému a zlomené-

mu, že by dovedlo přijmouti celou vesnu. Dnes není jara více a slova nejkrásněji uchystaná a vyhledaná podobají se krajším určeným pro nevěstu, jež skonala v den svatební.

Tváří v tvář plaše zeleným stráním, na nichž umírají v haluzích mladistvých dubů a v kořenné vůni odkvétajícího jahodí jarní večery mystické touhou a předtuchami, sedávají mladí básníci. Očarování záhadnou krásou večera, a heroickým nihilismem svého srdce, které miluje iluze pro jejich vzdušnou marnost a ženy pro bolest jejich lásky, snívají o říši Pranicoty. Nikdo nedovede vytušiti tak jako oni skrytá, oduševnělá kouzla, nikdo nedovede vyluštit jako oni několik vzácných okamžiků života, k vůli nimž dlužno žíti; leč oni, kteří v Paříži sní o Praze, „tom městě melancholickém, v němž je mnoho krásy života, mnoho sensibility a schopnosti žítí poeticky,“ a v Praze o Paříži a jejích ženách,

kteří obdivovali a jichž se nedotkli; kteří v evangelických modlitebnách stonají nudou a touží po estetismu katolictví, aby zítra nemilosrdně analysovali úzkoprsou spoutanost římských dogmat; kteří čtouce milované francouzské naturalisty postrádají vášnivé bohatství metafor romantických a nad romantiky hladoví po pevné koncepční architektuře realismu; již jsou chudí a pokorní na pohled v skromných šatech malého měšťáčka a mají v duši aristokratismus markýze ze století šestnáctého — ti básníci personifikující jaro v Čechách, nezachytí nikdy své barevné sensace a budou jen se dívatí s bolestným úsměvem na nicotu kouře své cigarety.

Jejich nejlepší učitelé a přátelé vydali se na pout za velikou krásou života, krutě popřeli vše, co neodpovídalo plně jejich představě příliš vznešené a příliš královské, umlčeli ty dušičky zkřehlé a titěrné, jež vydávaly

svou bláhovost za osobitost a své hračky za umělecká díla. Při svém hledání bolestném a mučivém — neboť kdo dovedl bez pošklebku pochopiti, že možno odvážně a cele experimentovati životem — celé dny uvěznili se a místo knih objímali ženy a místo dobrodružství studovali asonance. Když pak přišel okamžik vykoupený bídou a umráním, kdy intuitivně zřeli celou krásu, zmlkli a pohroužení v sebe žili jen v štěstí nazírání a nikomu nepověděli o čarovných obrazech, které byly nakresleny v jejich duších.

Lyrikové však, jichž strofy skutečně byly plny jabloňových a jasmínových květů, v jichž rytmech zvonila celá česká vesna, zemřeli dříve než mohli svou píseň dopěti. Mácha, jenž věděl, že české jaro lze přijmouti jen čistým náručím a proto obětoval své naděje, své touhy, svá zoufalství, aby jednou směl vyzpívati celý český máj, nedošel cíle.

Bohdan Jelínek, jenž mlčky šel krajem patře na nahé vnady přírody vracející se v duze snů a mlze vzpomínek, zhynul podoben Adonioví. Jarní noci, jež zalily svým opalisujícím světlem sonety Mayerovy, záhy udusily svým silným aromatem melancholika a blouzníka.

Konečně přišel básník barvami, jenž plakával jako dítě nad krásou měkké zeleně a nad tesklivou hnědí polí, jenž churav a sensitivní našel dojemně pravdivé nuance českého kraje a zádumčivý přízvuk českého stromoví i zamýšlené mlhy českých vod. Ale když posléze rozepjal A. Chittussi své plátno, aby maloval největší lásku svého života — Prahu, v barvách rozděláných zklamáním a nadějemi, nesměl dokončiti svého díla:

Jaro v Čechách se nesmí dožít a nesmí se domalovat.

Poznámka

V korespondenci Růženy Svobodové a Arna Nováka, jež mi byla svěřena k vydání laskavosti spisovatele F. X. Svobody, našel jsem „Jaro v Čechách“, jehož rukopis zaslal Arne Novák Růženě Svobodové v červenci roku 1901 z Berlína. V pořadí Novákovy korespondence, která se datuje od 9. prosince 1900, je to desátý list, jehož vlastní text doprovázel věnovací úvod:

„Několik lístků jara v Čechách, chvějících se úzkostlivě v závanu vzpomínek, posílám Vám, milostivá paní, ve chvíli, kdy jaro to prchá již a mění se v báchorku i Vám, neboť ta česká letošní báseň jara a rašení pro mne nebyla ničím více a proto dlouho hrál jsem si se svými lístky, abych měl alespoň prchavou a bláhovou ilusi. Věty Vašich listů, kterých báchorka má se dotýkala s něžnou bází, jako dotýkáme se předmětů, abychom poznali, zda sníme či bdíme, daly jí barvy a přízvuk reality. Přijměte za to pohádku mou zpět; neboť nemám nikoho, kdož by jí tak rozuměl, a nepřeji si než, abyste Vy ji četla. Skromně

a mdlobné mé lístky podobají se žlutavým klávesám starého spinetu uprostřed salonu rokokového opuštěného těmi, kdož vdechli vůni své osobnosti pozlacenému nábytku a ryšavému hedvábí. Žlutě úzkostná sloň kláves za noci dlouhých a měsíčních sní o bledých, milosrdných rukou, jež by se jí dotkly a oživily ji zas. Dotkněte se, prosím, krásnýma rukama svýma těchto lístků, doufám, že zazpívají tesknou a starou baladu o jaru v Čechách!“

Arne Novák, tehdy jednadvacetiletý, studoval v Berlíně a bydlel v Charlottenburgu v Grolmannově třídě: „Bydlím v pokoji, do jehož okna padá zeleň a kde ráno kohout budí. Samý konec Berlína, několik kroků a již pole a venkovské zahradní hostince s nápisy „zur neuen Erde“. Jest to země budoucnosti a proto tolik se třesu zas o naši starou zemi“, svěřuje se Růženě Svobodové v listě z 20. dubna téhož roku. Nad vyčerpávajícím studiem uvědomoval si bolestně a žhavě problém malého národa, v rytmu dějin postihoval národní koncepcí i kulturní přínos, pohádkovou satirou i sarkasmem pronásledoval domácí malichernosti, s jemností básníka se vcitoval do pražského genia loci, s mladistvou něhou a vrozenou vroucností rozváděl lyrické přírodní obrazy, ale nejvíce přemýšlel

o návratech renaissance v Čechách a teskně dodával: „Pronásleduje mne stále myšlenka, že jsme nikdy ničeho nedostavěli, že jsme nestvořili jediné velké koncepce životní, jediného světa ideového“ (z listu Růženě Svobodové 15. května 1901).

Z těchto citových a kulturních zážitků, jež prohloubila samota v Berlíně i na mořském břehu v Misdroyi, kam odjel koncem května, z četby Novalise i estetických studií romantismu a z obdivuhodného sblížení s uměleckým vnímáním R. Svobodové, podporovaným vzácně chápající korespondencí, vzniklo „Jaro v Čechách“. Bylo určeno jediné Růženě Svobodové, vnímáno i psáno pro ni, která odhalila mladíckému adeptu vědy i kritiky s básnickou grácií, v nápovědi i polotónu krásu uměleckého chápání života. Čteme-li s pohnutím bezprostředně před odesláním „Jara v Čechách“: „Přikládám list břečtanu z hrobu de la Motte Fouqué; svědčí, že myslím na Vás častokrát“, a nacházíme-li téměř po čtyřech desetiletích tento pozdrav básníka mezi listy dopisu neporušen, působí celá skladba obdobným kouzlem melancholie a stesku.

Umělecky podnětné a lidsky ryzí přátelství Růženy Svobodové mělo na povahový vývoj roz-

hodující vliv a ještě po letech Arne Novák vděčně a oddaně vyznal v listě z 21. listopadu 1911: „Děkuji Vám, že jste dala takovou intenzitu krásy, něhy, bolesti člověku věrnému a vděčnému: přispěla jste silou svého sugestivního lyrismu k tomu, že si lidé zase zamilují tyto ctnosti tak rytířské a tak povržené.“ Přímým podnětem vyznání bylo „Posvátné jaro“, ale list jest zakončen významně „snad přece bych směl říci „bratře“ Michaelu z Běloboru!“ Symbolický dosah „Jara v Čechách“ nehlouběji oťrásl autorem při smrti drahého bratra Theodora a nezapomenutelného přítele Ladislava Hoffmanna. Helénský ideál krásy, renaissanční chápání umění i života bylo tehdy mladistvému docentu germanistiky nadějí srdce, v něm spatřoval i výsostné měřítko pro duchovní růst národa a jeho kultury. Jak se k němu přiblížil i jak ve zkratce podal náznak svých budoucích prací i životního programu a osobnostní odpovědnosti, to všechno citlivě napovídá „Jaro v Čechách“, jež zde věrně otiskují z rukopisu, odchyluje se od něho jenom interpunkcí a psaním cizích slov, jak je dáno dnešním pravopisem.

Bedřich Slavík.

Arne Novák • Jaro v Čechách • Essay.

16. svazek sbírky „Krásná užitková kniha“, již upravil, tiskl a vydal F. J. Müller v Praze. Kresby O. Mrkvičky hlubotiskem vytiskl V. Neubert, koloroval M. Müller. Poznámkou doprovodil B. Slavík. Vyšlo na vánoce 1940 ve 400 výtiscích.

Otakar Mrkvička